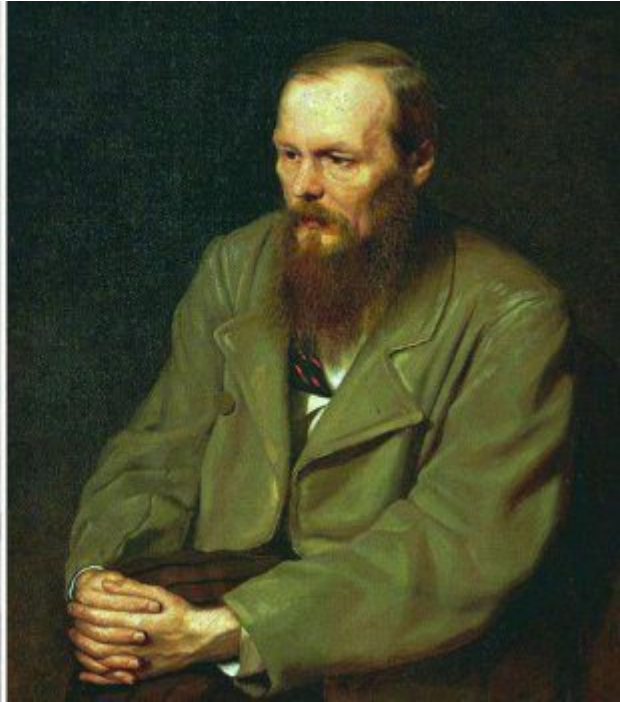
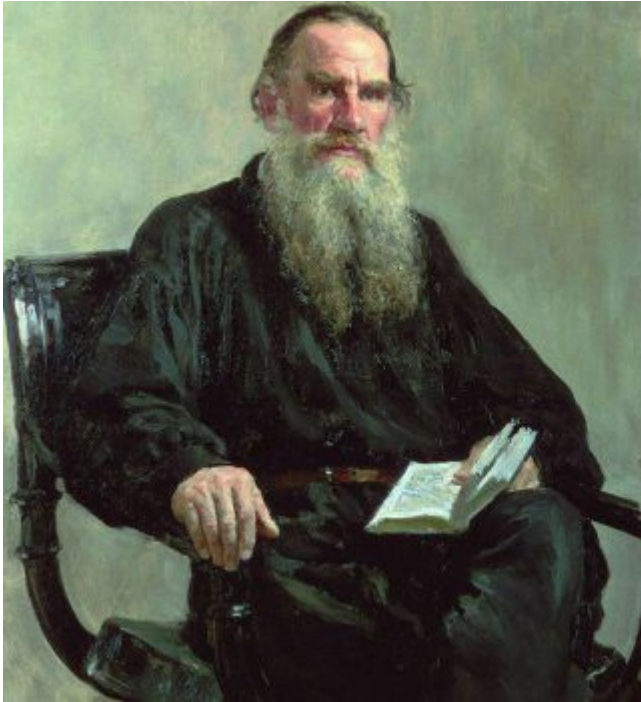

Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý?

Category: Edebi makalalar, Edebi tankyt, Kitapcy, Nukdaýnazar, Romanlar
написано kitapcy | 26 январа, 2025

Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý? TOLSTOÝMY ÝA DOSTOÝEWSKIÝ?

Ruslaram iň köp şu ikisini gowy görýär

Klassyky rus edebiýatynyň döwürdeş iki läheňi Tolstoý bilen Dostoýewskiý XIX asyrdan bäri biri-biri bilen deňeşdirilmekden halas bolmady. Bizem «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý?» soragyny çeper edebiýatyň ussatlary Ahmet Altan, Ataol Behramogly, Gündüz Wassaf, Mario Lewi, Selim Ileri daga berdik

Rus we dünýä edebiýatyny düýbünden sarsan XIX asyryň iki uly ýazyjysy Lew Tolstoý bilen Fýodor Dostoýewskiý ýüzlerçe ýyllap biri-biri bilen deňeşdirilip gelindi. Täsin ýeri, bu iki ýazyjy bir döwürde we jemgyýetde ýaşanam bolsalar, bir gezegem ýüzbe-ýüz görüşmediler we ýeke setir hat alyşmadylar. Emma ömürleriniň ahyryna çenli ýeke ýerde gabat gelişmese-de, biri-birleriniň eserlerini elmydama sypdyrman okapdyrlar.

Dostoýewskiý «Ýazyjynyň gündeligi» kitabynda Tolstoýyň genidigini we «adatdan daşary döredijiliginiň» bardygyny

nygtap, şeýle diýýär: «Anna Kareninanyň awtory ýaly adamlar jemgyýetiň mugallymlarydyr, biz bolsa diňe olaryň okuwçylarydyrys».

Tolstoý bolsa «Ölüler öýünden ýazgylar» kitabyny okandan soň Dostoýewskini Puşkindenem ýokarda goýup, döwrüň rus edebiýatynda Puşkiniň eserleri bilen birlikde beýle gowy kitap okamandygyny aýdypdyr.

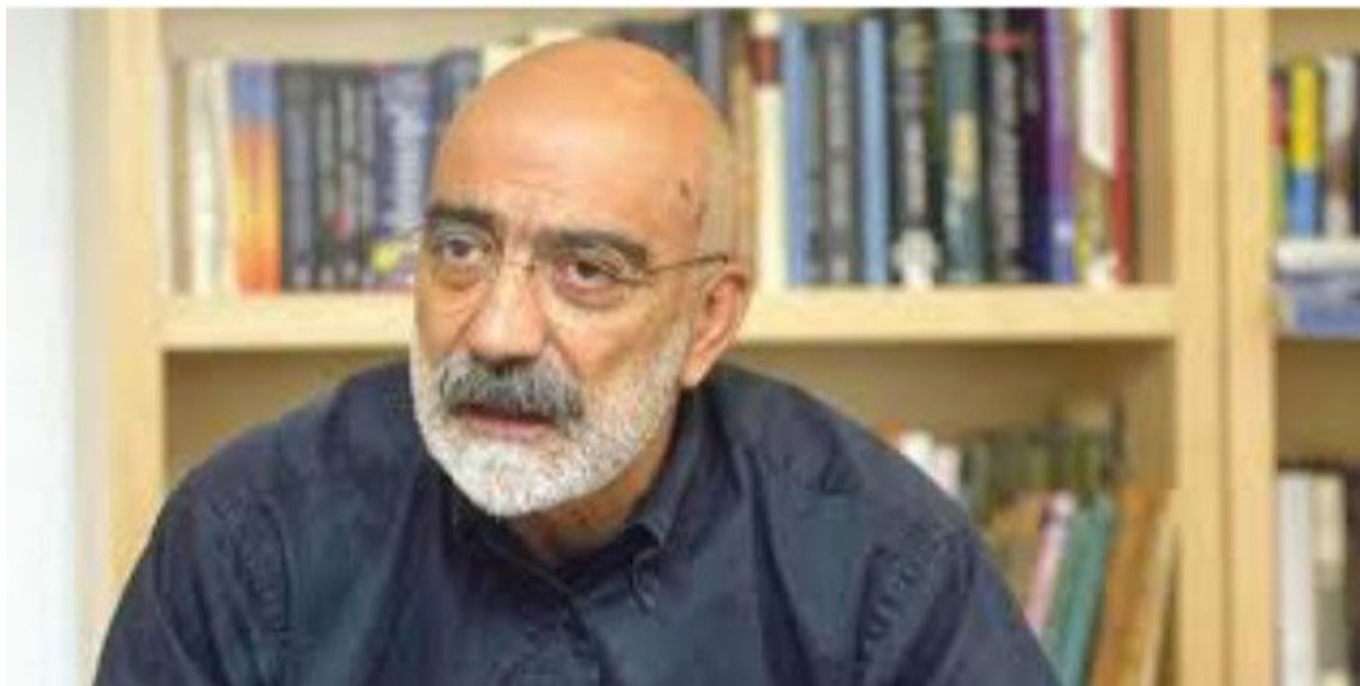
Dostoýewskiniň aradan çykandygyny eşidenden soň rus akyldary we edebi tankytçysy Nikolaý Strahowa ýazan hatynda-da şeýle diýipdir: «Ony ýeke gezegem görmedim, onuň bilen birem gürleşmedim, emma indi öldi welin, birden Dostoýewskiniň maňa iň ýakyn, iň gymmatly, iň gerekli adamdygyna düşündim...»

Bir döwüriň iki ýazyjysy hernäçe biri-birleriniň döredijiligine aýratyn gadyr goýup gezenem bolsalar, «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý has beýik?» deňeşdirmesi XIX asyrdan bäri edebiýatçylaryň we okyjylaryň arasynda iň köp jedeli edilen gürrüňleriň başyny çekýär.

Biz hem çeper edebiýatda bir zehini başgasy bilen deňeşdirmegiň we pikir soralsygyň ýerliksizdigini, belki-de, gereksizdigini bilsegem, ýyllar boýy jedeli edilip gelinen bu soragy çeper edebiýatyň ussatlaryna berip gördük.

Ahmet Altan, Ataol Behramogly, Gündüz Wassaf, Mario Lewi, Selim Ileri ýaly ýazyjylaryň «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý has beýik?» soragyna beren jogaplary şeýle boldy:

Ahmet ALTAN:

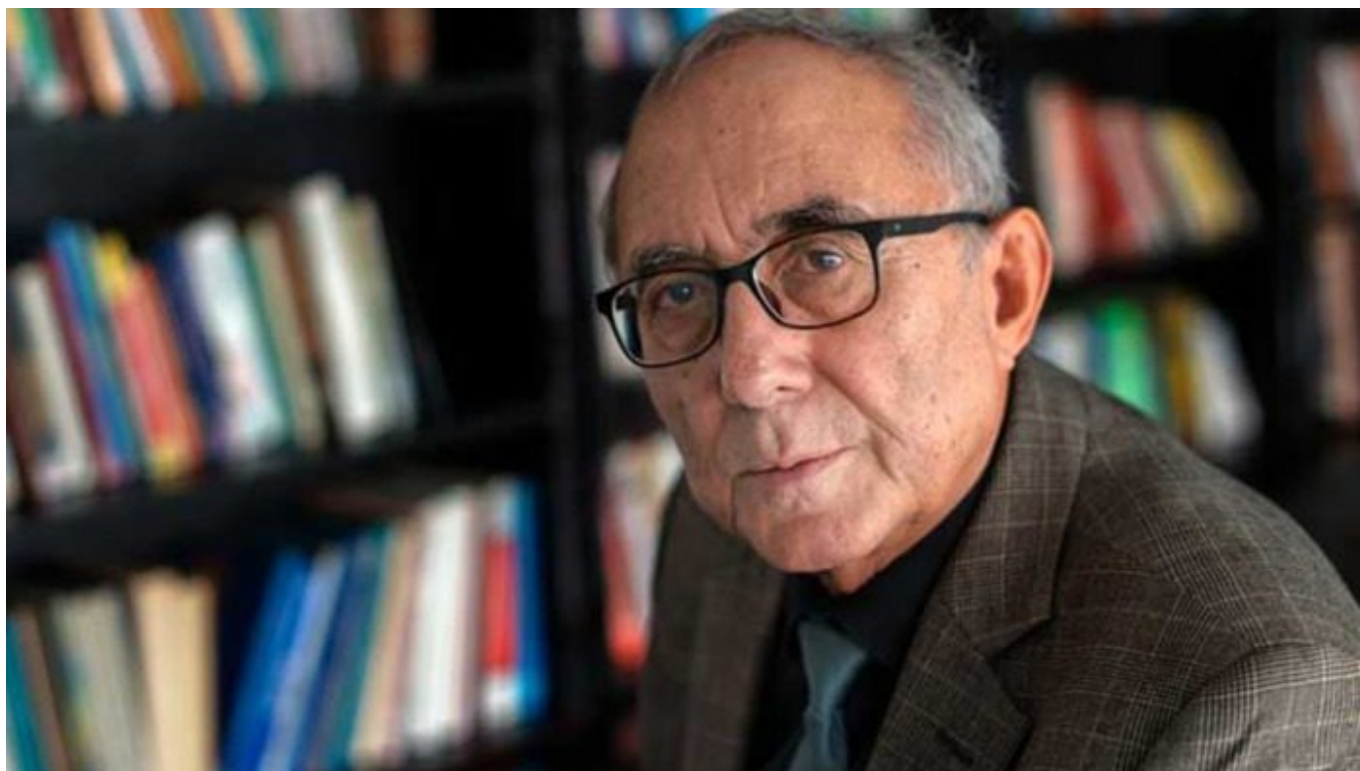
Aslynda çeper edebiyat içinde köp dürli ýazyja ýer beren, köp reňkli derýa ýaly zat. Çeper edebiyatda «biri beýlekisinden has gowy» gözi bilen seredilmeýär. Emma Dostoýewskiniň we Tolstoýyň döwürdeşdigi we iki aýry dünýägaraýşyň wekili bolandygy üçin bu sorag hemişe berlip gelindi.

Meniň özüm-ä Tolstoýy saýlap alanlardan. Tolstoýyň beýan edijiligi maňa hasam «durmuşy gujaklaýşy» gelyär. Tolstoýyň elleri şolar ýaly iri welin, durmuş maňa onuň arasyndan akýan ýaly bolup görünýär. Şeýle-de, Tolstoýyň ýazuw güýjüniňem Dostoýewskiden has artykdygyny pikir edýärim. Dostoýewskiniň ýazuw güýji olar ýaly köp däl, emma maňa «däliligiň çäginden çykyp, däliler dünýäsine, aklyň gara ýanlaryna gidip, olary aýdyp berýän habarçy» ýaly bolup görünýär. Ýagny, ýazyjydan has beter adamzat taryhynda juda az adamyň edip bilen, belki-de, Dostoýewskiden başgasynyň edip bilmedik işini eden ýaly bolup görünýär.

Meniň üçin Tolstoý ýazyjydan we çeper edebiyatdan has beýik, onuň ömri has giň gurşawly durmuş. Dostoýewskiý durmuşyň has dar gatlagy bilen gatnaşyp bilipdir, Tolstoý bolsa bütin jemgyýeti bolup geçýän zatlary bilen birlikde beýan edip bilen garaýşa we güýje eýe.

Galyberse-de, çeper edebiyatynda beýle soraglaryň barsy gury

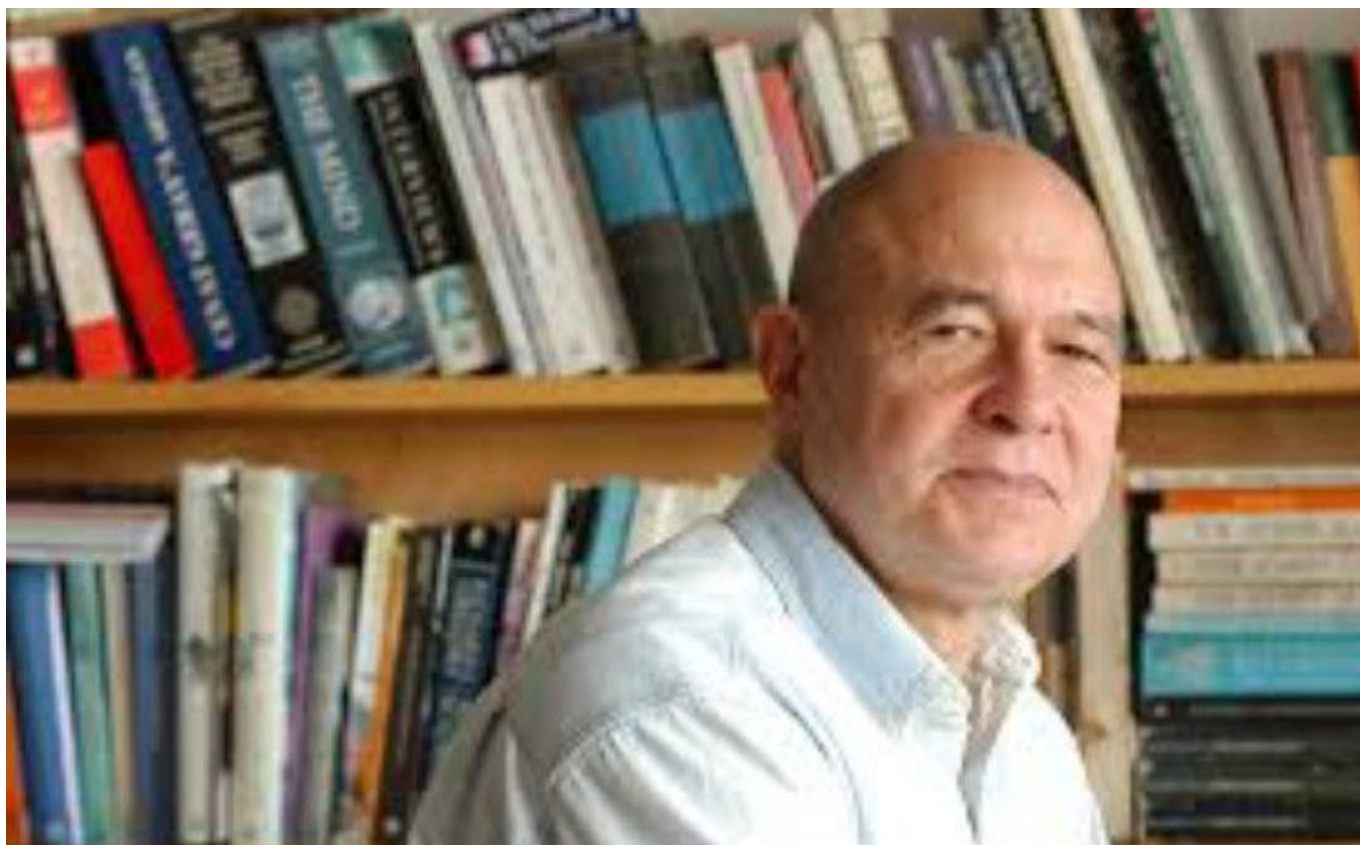
gep-gürrüňdir, «kim gaýkyny söýer, kim küýkini». Men Tolstoýy gowy görýärim.

Ataol BEHRAMOGLY:

Lew Tolstoýy hemişe öňe tutup geldim. Romanlarynda gereksiz uzaltmalaryň ýokdugy üçin. Has az didaktiki bolandygy üçin. Hem pomeşikleri, hem daýhanu birmeňzeş ussatlyk bilen suratlandyryp bilýändigigi üçin. Dostoýewskide ýok adatdan daşary suratlandyrmalaryň bardygy üçin. Aldym-berdimli pikir akymyna golaýlaşýan beýan etme aýratynlyklarynyň bardygy üçin. «Jenayät we jezany», «Doganlar Karamazowlary», «Idioty» ikilenç okajagymy-okamajagymy bilemok. Emma «Iwan Iliçiň ölümini», «Anna Kareninany», «Uruş we parahatçylygy» ýene okap bilerin. Tolstoýyň eserlerinde giňelýän, çuňlaşýan bir zat bar. Dostoýewskiý bolsa hemişe öz töwereginde aýlanyp duran ýaly.

Netijede olaryň ikisem juda beýik ýazyjy. Emma Tolstoýyň açyk-aýdyň, elmydama gözlegde, janly durmuş bilen doly ruhy maňa Dostoýewskiniň huzursyz, içki nerwi patetik kimliginden has beter ýakyn.

Gündüz WASSAF:

Bu soragyň üstünde birinji gezek pikir edenimde «Söýgiňden haýsy birini saýlap alýarsyň?» diýýän ýaly ýa-da «sag gözüňi çep gözüňe çalyşjakmy?» diýýän ýaly boldy. Ikisi-de durmuşa biri-birinden tapawutly penjireden seredýär, şonuň üçin birini beýlekisinden üstün tutmagym mümkin däl. Tolstoýa-da şu soragy beripdirler. Ol «men beýle deňeşdirme edip bilmerin» diýipdir. Emma bu soragyň üstünde näçe ýurtda jedel gitdi, häzirem ýazyjylaryň arasynda jedelleşilip gelinýär. Bu soragyň üstünde ýazylan kitaplary bar. Hernä, Russiýanyň nesibesi güýçli, iki beýik ýazyjy olara ene dillerinden seslenipdir. Dünýäde başga haýsy ýurduň iki ýazyjysynyň şular ýaly jedelini edip bilýäris?

Dostoýewskiý psihologiki prozanyň başlangyjy, Tolstoýam legendanyň, Gomeriň dowamy saýlyýar. Emma bular emeli kategoriýalar. Men ikisinde-de adam dünýäsini dolulygyna alyp bilýärim.

Tolstoýda Dostoýewskä garanda has köp taryhy panorama, Dostoýewskide adamyň içindäki gapma-garşylykly duýgular bar. Tolstoýda taryhyň meni, meniňem taryhy döredýändigimi,

Dostoýewskide men diýip tanaýan menimiň meni hemişe aljyradyp biljekdigini görýärim.

Iki kitabym bar: «Dowzahyň öwgüsi» («Cehenneme Övgü»), «Behiştiniň düýbi» («Cennetin Dibi»).

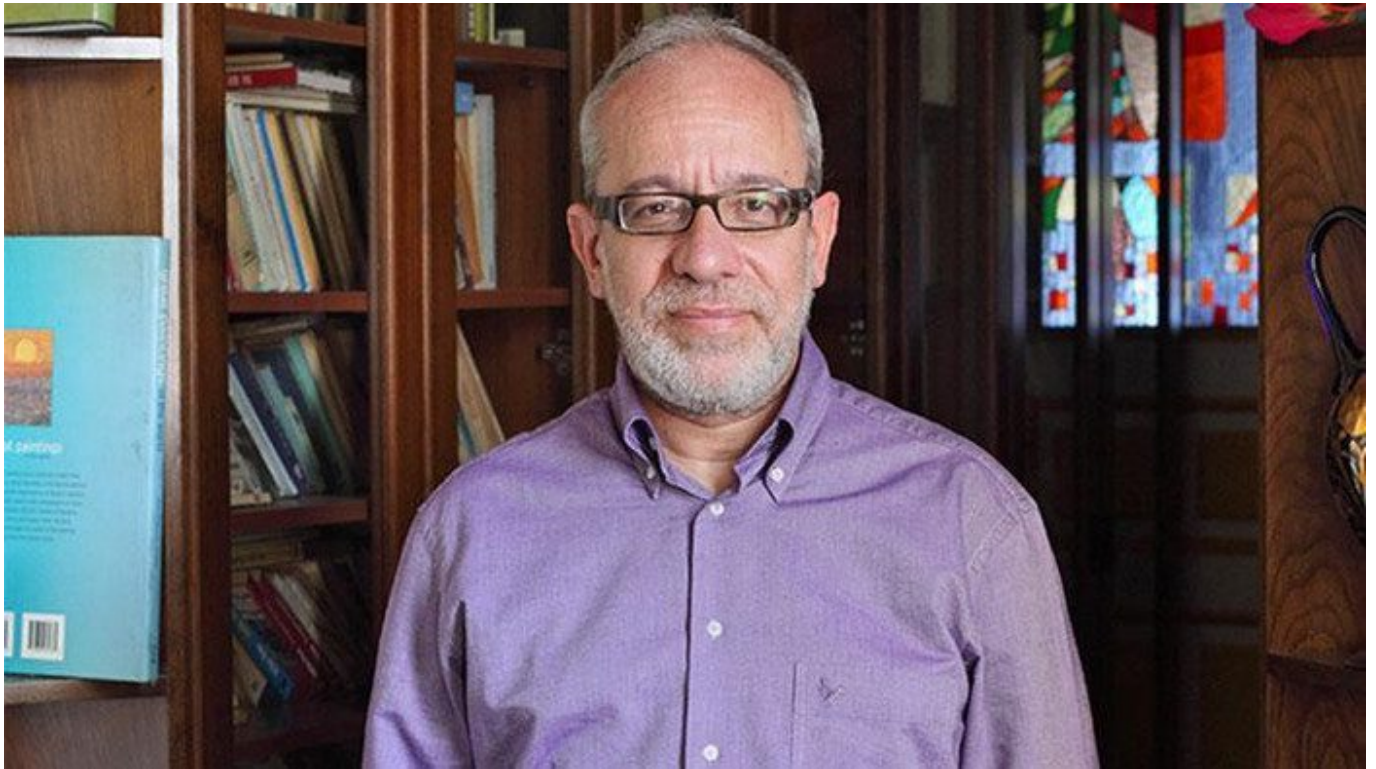

Kitaplarymyň adyndan ugur alsam, Dostoýewskiý bilen «dowzahyň öwgüsini» başdan geçirýärim. Tolstoý bilenem «behiştiniň düybüni». Tolstoý meniň üçin uç-gyraksyz, düýpsüz ymman, Dostoýewskiý saglap akýan şaglawuk... Tolstoý bilen söýginiň bitewiligini derňeýärsiňiz, Dostoýewskiý bilen ömrüňiziň ilkinji söýgüsini...

«Çola adalaryň birine gitseň, ýanyň bilen haýsy kitaby alyp gidersiň?» diýip, öňden gelýän sorag bar. Çola ada gitsem, ýanyma hökman Tolstoýy alyp giderin. Emma öýde ýeke-käm gije ýarymdan soň okaýanyň Dostoýewskiý bolar.

Meniň üçin geň galdyrylan ýeri, bular ýaly azat iki beýik ynsanyň diňle geldim-gitdimli çekişmelerinde azat bolup bilmändikleri. Ýöne rus bolup dogulan bolmaklaram munuň bilen

baglanysykly bolmagy mümkin.

Mario LEWI:

Meniň kesgitli saýlawym Dostoýewskiý. Çünki Dostoýewskide adam häsiýetleriniň has çuň işlenendigine ynanýaryn. Aýratynam şuňa üns berýärim, Nişse «Tragediýanyň döreýşi» atly kitabynda aňyň iki görnüşinuň bolýandygyny aýdýar: biri «apolloniki' beýlekisi-de «dionisiki» aň.

«Apolloniki» bolany danalygy, logiki pikir ýöredijiligi, akyl-paýhasy bilen öňe saýlanýar.

«Dionisiki» bolany bolsa duýgyny. Tolstoý bilen Dostoýewskiniň arasyndaky tapawut meniň pikirimçe şu taýda many-mazmuna eýe bolýar. Men Tolstoýy has beter apolloniki Dostoýewskini-de dionisiki hökmünde görýärim we hemişe saýlap alýanym duýgularym boldy.

Şeýle täsin zada göz ýetirdim: Dostoýewskini we Tolstoýy rus dilinden okama bagtyna eýe ruslar bilenem, rus edebiýatyny öwreniji edebiýatçylar bilenem gepleşip görenimde, olar maňa Tolstoýyň has beýik ýazyjydygyny aýtdylar. Ýagny rus dilini bilýänleriň nukdaýnazaryndan ýagdaý şeýle. Onsoň «Eýse Tolstoý rus edebiýatyna has köp täsir etdimikä?» soragyny özümdenem soraman bilemok. Tolstoý rus edebiýatynyň öz içinde

Dostoýewskiden has beýik ýazyjy bolmagy mümkin, emma meniň gözüme Dostoýewskiý has ýakyn bolup geldi. Dostoýewskini gowy görmek has kynrakdyr, emma bir halansoň ony hemişe halarsyňyz. Şu sözümi biraz çekinip aýdýaryn, ýöne men Tolstoýy Dostoýewskiden has içgysgynç görýärim. Dostoýewskiý meni öz dünýäsine alyp gidýär, Tolstoýy okanda bolsa wagtal-wagtal beter ýadandygymy duýýaryn.

Selim ILERI:

Meniň gowy görýän ýazyjym-a Dostoýewskiý. Emma elbetde Tolstoýam rus edebiýatynyň iň beýik ýazyjylarynyň biri. Onuň «Anna Kareninasyny», beýleki käbir kitaplaryny hezil edip okapdym. Dostoýewskiý meniň ýaradylyşyma has ýakyn. Ondaky merhemet duýgusy, ýazyjylyk durmuşymda maňa elmydama ýolgörkeziji şamçyrak boldy. Içerki dünýäleri Tolstoýdan has çuň derňäp bilýändigigi üçin XX asyryň edebiýatyna ýol arçan öňbaşçy ýazyjydygyny pikir edýärim. Elbetde, Tolstoýyň «Anna Kareninasy-da» özbaşyna bir içki dünýäniň çözgüdi, «Iwan Iliçiň ölümi-de» şolar ýaly, emma Dostoýewskiý meniň ýaradylyşyma hemişe ýakyn boldy. Öz içki gaý-tupanlary-da maňa juda ýiti täsir edipdi.

13.07.2015 ý. Edebi makalalar